

UPRAVLJANJE RAZVOJEM JE KOČNICA NAPRETKU GOSPODARSTVA BOSNE I HERCEGOVINE

DEVELOPMENT MANAGEMENT IS A BRAKE TO THE PROGRESS OF THE BOSNIA AND HERCEGOVINA ECONOMY

Stiepo Andrijić*
Mira Pešić Andrijić*

SAŽETAK

Geografske odrednice i gospodarske mogućnosti, potencijali, koje čine prirodni i društveni resursi su potreban faktor i preduvjet gospodarskog razvitka. To su raspoloživi prirodni resursi, ljudski i radni resurs, ostvarena gospodarska razina i njena struktura, stvaranje faktora tehničkog napretka i njegove djelatne upotrebe.

Sustavno kvalitetno upravljanje razvojem je faktor i uvjet gospodarski djelatnoj upotrebi tih raspoloživih resursa. Izostanak tog faktora, upravljanja razvojem, ove resurse čini „mrtvim kapitalom“, nisko gospodarski djelatnim.

Kako sagledavanjem najbitnijih odrednica prirodnih i društvenih resursa Bosne i Hercegovine nedvojbeno govori o njihovoj dostatnosti za stabilni ubrzan razvitak, porebno je ukazati na uzroke zastoja, pa i nazadovanja, njenog gospodarstva. Stoga podastiremo tvrdnju, tezu, da je upravljanje razvojem taj uzročnik. Dakle, za ostvarenje mogućeg razvoja preostaje osmisliti i izgraditi gospodarski sustav i instrumentarij gospodarske politike koji će osigurati razvojno i samostalno gospodarstvo Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: gospodarske mogućnosti, prirodni i društveni resursi, faktor gospodarskog napretka, upravljanje razvojem, stabilan i ubrzan razvoj, instrumentarij gospodarske politike

SUMMARY

Geographic determinants and economic opportunities, potentials, consisting of natural and social resources are a necessary factor and a precondition for economic development. These are the available natural resources, human and labor resources, the realized economic level and its structure, the creation of factors of technical progress and its active use.

Systematic quality development management is a factor and condition for the economically efficient use of these available resources. The absence of this factor, development management, makes these resources “dead capital”, low economically active.

Considering that the most important determinants of Bosnia and Herzegovina's natural and social resources undoubtedly speak of their sufficiency for stable rapid development, it is necessary to point out the causes of the impasse, and even decline, of its economy. Therefore, we are arguing that development management is the cause. Therefore, in order to achieve possible development it is necessary to design and build an economic system and economic policy instruments that will ensure the development and independent economy of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: economic opportunities, natural and social resources, factor of economic progress, development management, stable and accelerated development, economic policy instruments

* - Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku

PRIRODNI I DRUŠTVENI RESURSI

Prostor, uključujući njegove geografske, sadržajne i institucionalne osobitosti, čini cjelinu odrednica koje osiguravaju i određuju moguću gospodarsku djelatnost. U našim razmatranjima to je teritorija državne zajednice, prirodni resursi na tom području, stanovništvo sa svim njegovim obilježjima i posebno kao izvor radnog resursa i potrošača, stvoreni proizvodni resursi, politički i državni sustav, gospodarski sustav i politika. Stupanj kakvoće ovako definiranog "prostora", posebno njegova konzistentnost, polučuje strogo određene gospodarske učinke; postoji izravni zakonomjerni utjecaj i rezultat. Naime, prirodni resursi čine dobru osnovicu gospodarskom i ukupnom napretku, ali je bitno, da ne kažemo odlučujući faktor, upravljanje razvitkom, a to su institucionalne osobitosti prostora. U njih se ugrađuju i nalaze poticaji ili ograničenja; napredak ili zastoj i posrtanje.

Prirodni resursi

Temeljne prirodne resurse gospodarske zajednice čine zemljište, voda, šume, klima, minerali i hidropotencijali. Vrijednost prirodnih resursa za gospodarsku djelatnost određena je spoznajama o njima, njihovoj kakvoći i strukturi, znanjima o mogućem djelatnom i racionalnom iskorištenju, te strategiji upotrebe. To znači da prirodni resursi nisu stalna, fiksna, veličina. Mijenjaju se spoznaje o njima, a njihov značaj za gospodarsku djelatnost je ovisan o razini ukupne razvijenosti ljudske zajednice.

Prostor Bosne i Hercegovine od 51,2 tisuće četvornih kilometara s približno 3,8 milijuna stanovnika čini pretežno planinsko i brdsko zemljište s raznolikim oblicima tla, razvijenim reljefom, značajnim varijacijama nadmorske visine i raznovrsnom klimom. Takve osobitosti reljefa i klime osigurale su raznolikost bogatstva u raslinju i fauni. Stoga se prirodni uvjeti mogu, općenito promatrano, ocijeniti povoljnim za život čovjeka i gospodarsku djelatnost.

Zemljište, pobliže kazano tlo, kao prirodni resurs ima višestruke značajke. Za gospodarstvo je bitna odrednica struktura njegove pokrivenosti raslinjem. U Bosni i Hercegovini šume pokrivaju oko 45% tla, oranice svrtovima petinu, pašnjaci s livadama četvrtinu. Na voćnjake, vinograde, ribnjake, trstike i bare otpada oko dva postotka. Treba napomenuti da samo oko polovice šumskog zemljišta (22,5% ukupnog tla) je pokriveno visokim šumama, te da četinari sudjeluju u drvnom fondu s 40%, a lišćarima pripada ostatak. Procjena drvnog fonda je na oko 320 milijuna kubnih metara. Može se izreći prosudba kako veličina oranica, livada i pašnjaka predstavlja značajno bogatstvo za gospodarski razvitak. Međutim gospodarska iskorištenost tog fonda, mjerena rezultatima proizvodnje poljoprivrednih kultura, je relativno na niskoj razini.

Cijeli prostor Bosne i Hercegovine može se označiti "mineralnim rudnikom". Ima relativno malo prostora u čijoj "utrobi" se ne nalazi neki mineral. Istražene i utvrđene zalihe i raznovrsnost minerala čine vrijedne pokazatelje mineralnog bogatstva. Sada su pouzdane spoznaje o valjanim zalihama željezne rude, boksita, ruda olova i cinka, mangana, žive, kroma, antimona i nekih rijetkih metala. Iako su zalihe nalazišta nemetala puno manje istražene, oni temeljem postojećih spoznaja čine značajno bogatstvo (iznosile su 50% potencijala bivše države). Od posebnog značaja su: kamena so, magnezit, azbest, barit, gips, kvarcni pijesak, vatrostalna i druga glina, ukrasni kamen, građevni materijali itd.

Zalihe mrkog ugljena i lignita u Bosni i Hercegovini iskazane u ukupnoj bilanci iznose blizu 6.000 milijuna tona, od toga 2.000 kamenog i 4.000 lignita, a pogodnost je što su smještene u dubinskoj zoni koja omogućuje vađenje površinskim kopom. Druga njihova povoljna osobitost je što se pretežno nalaze (oko 90%) u području postojećih rudnika; lokacija uvjetuje manje troškove eksploatacije. Kakvoća mrkog ugljena je osrednja, ali je lignit visoke kakvoće.

Postojeći hidropotencijal uvrštava Bosnu i Hercegovinu u bogato područje ovim energentom. Uz veliku količinu taj potencijal je i tehnički iskoristiv. Druga njegova, možemo reći dobra, osobitost je u niskom stupnju iskorištenosti. Ona, iskorištenost, je svega 22%. Značajnost neiskorištenih hidropotencijala je uvećana spoznajom činjenice o siromaštvu u nafti i plinu.

Voda kao resurs, u cjelini gospodarskog razvoja života, uzima sve više mjesto na popisu značajnosti prirodnih resursa. Sve je veća nesrazmjera između "ponude" i potražnje, različitih vidova potrošnje, za vodom. Može se konstatirati da bosanskohercegovačko područje ima dostatnu ponudu vode. Ipak raspoređenost postojeće količine, vremenska i prostorna, iskazuje neravnomjernost; prostorna i vremenska raspoređenost nisu zadovoljavajuće. Međutim uz određena ulaganja i primjeren način upotrebe može se ova manjkavost otkloniti.

Stanovništvo i radni resurs

Suvremena ekonomska teorija stanovništvo vrijednuje istodobno kao proizvodni resurs i kao potrošača. Stoga stanovništvo s motrišta gospodarstva ima dvojak učinak. Ono čini proizvodni potencijal, faktor je u stvaranju nove vrijednosti. Ali kako je potrošnja sastavnica gospodarstva, ono je razvojni faktor i kao potrošač. Dakle, demografski doprinos gospodarstvu nije jednoznačan. Temeljni demografski parametri koji su bitni za gospodarstvo i određuju razvojne mogućnosti su: brojno stanje, dinamika i kvaliteta priraštaja, broj i kakvoća promjena u odnosima radnog i neradnog stanovništva, spolna i starosna struktura, količina i kakvoća uposlenosti, mobilnost, struktura obrazovanosti i razina općeg znanja. Kako sadašnje vrijednosti ovih parametara službena statistika u BiH nema, ostaju nam samo posredne metode procjene njihovih vrijednosti.

Uz statistički prihvatljiv stupanj vjerojatnosti može se računati s vrijednostima parametara: stanovništvo 3,8 milijuna, 60% je radno

spособnog, zaposlenih je 630 tisuća, a to je 17% u ukupnom, te 27% u radno sposobnom. Kako su ratne posljedice najviše izražene u "razaranju" stanovništva u svim njegovim dijelovima i obilježjima, te relativno najvećem odlivu mladih i školovanih, bitno je umanjena kakvoća radnog faktora.

Proizvodni kapaciteti i sredstva za ulaganja

Ovom prilikom, što će za ovaj rad biti dostatno, proizvodne kapacitete ćemo iskazati vrijednošću osnovnih fondova. Tako su prije rata u BiH osnovni fondovi imali 23,8 milijardi US\$ vrijednosti, a njihov proizvodni efekt je bio 8,4 milijardi US\$ društvenog proizvoda. Sama industrija je imala 58% udjela u vrijednosti osnovnih fondova (kapitalni koeficijent 3,6), od kojih elektroprivreda 20% i 7% crna metalurgija. Kada se ovome doda udjel šumarstva i prometa i veza od 18%, tada spoznajemo o 45% udjela visokokapitalne proizvodnje u cjelini gospodarstva.

Proizvodni kapaciteti su značajno fizički uništeni, ali izbačeni iz proizvodnje tehničkom zastarom. Ipak treba uočiti i istaknuti o relativno manjim štetama, oba utjecaja, na kapacitetima u elektroprivredi, prometu i vezama. Neki kapaciteti se trebaju obnoviti, a nešto je već učinjeno, ali težište treba biti na stvaranju novih kapaciteta sa suvremenim tehnologijama, organizacijom i upravljanjem. Stanje i razvojne potrebe zahtijevaju ubrzani rast ulaganja. Usmjerenje ulaganja treba biti k proizvodnji koja se oslanja na domaće resurse, sirovine i rad, ali s novim "godištim" opreme. Štednja građana u bankama i drugim finansijskim institucijama, kao što su, neživotno i životno osiguranje i mirovinsko osiguranje utemeljeno na kapitalu, mogu biti značajni izvori sredstava za ulaganja, investiranje.

Generiranje tehničkog napretka

Tehnički napredak, opredmećeni i neopredmećeni, uvijek je činio odlučujući faktor gospodarskog i ukupnog razvitka

svake ljudske zajednice. Postoje dobre pretpostavke za iskorištenje ovog faktora razvitka, a što se očituje: ulaganjem u nove kapacitete s novom tehnologijom i opremom najnovije generacije (opredmećeni tehnički napredak) i istodobnim iskorištenjem obrazovanog kadra (neopredmećeni tehnički napredak).

Potencijali visokostručnog kadra nalaze se u postojećem kadru, povratku naših kadrova iz inozemstva i stvaranju preduvjeta za zaustavljanje "odljeva mozgova". Svakako treba smjelije razvijati znanstvena i stručna istraživanja, te obnoviti i posebno utemeljiti nove znanstvenoistraživačke i visokoobrazovne institucije. To je vrlo bitno za svaku državnu zajednicu, jer najkvalitetniji, po sadržaju i vremenu, razvitak gospodarstva i ostalih djelatnosti proistječe i temelji se na vlastitom proizvodu. Danas takav, domaći, proizvod može ostvariti isključivo domaći visokostručni kadar.

UPRAVLJANJE RAZVOJEM

Prirodni i društveni resursi, bez obzira na njihovu količinu i kakvoću, nisu dostatni za ostvarenje mogućeg gospodarskog razvitka i društva u cjelini. Njima treba "pridružiti" odlučujući subjektivni faktor, a to je upravljanje razvojem. Dakle, za ostvarenje gospodarskog napretka, uz dostatne resurse, potrebno je kvalitetno osmisliti gospodarski sustav, gospodarsku politiku s učinkovitim instrumentarijem i razvojnu upotrebu ostvarenog proizvoda. Gospodarski sustav čini "čvrstu" sastavnicu upravljanja razvojem, a gospodarska politika s instrumentarijem je "mozak i krvotok" gospodarskog organizma. U poslu oblikovanja cjeline upravljanja razvojem morala bi se ostvariti puna suradnja znanosti, struke i politike. Naime, znanost i struka osmišljavaju strategiju, gospodarski sustav i gospodarsku politiku s instrumentarijem za upravljanje razvojem, a politika donosi odluke. To znači, u biti, kako odlučujuća uloga upravljanja gospodarskim razvojem pripada, političarima, jer su oni nositelji ovlasti za donošenje odluka. Odluke

donose obnašanjem zakonodavne i izvršne vlasti, ali i izravnim neformalnim utjecajima. Kako bi smo bili još jasniji i precizniji, dodajmo da oni čak odlučuju o tome hoće li koristiti znanost i struku u stručnom osmišljavanju svih sastavnica razvoja i stručnoj pripremi odluka.

Gospodarski sustav

Gospodarstvo jedne državne zajednice je određeno vrsnoćom vlasništva, tehničkom i tehnološkom razinom razvijenosti, oblikom i načinom privređivanja, organizacijom sveukupnog društvenog rada, raspodjelom bogatstva, stupnjem slobode proizvođača, načinom raspodjele i upotrebe proizvoda. Sukladno tome, gospodarski sustav se može opisati kao pravno uređen i utvrđen, institucionaliziran, unutarnji ustroj gospodarstva koji osigurava njegovo funkcioniranje. On određuje gospodarske subjekte, gospodarske okvire njihovog djelovanja, stupanj i način utjecaja na njihovu djelotvornost, međusobne odnose i slično.

Naravno svaka državna zajednica nastoji izgraditi gospodarski sustav kojim bi se osiguralo: a) stabilna i visoka stopa rasta društvenog proizvoda, jer ona polučuje dostatniju razinu proizvodnje, b) nisku neuposlenost faktora proizvodnje, c) stabilnu opću razinu cijena i d) ravnotežu platne bilance, uvoza i izvoza, uz stabilni devizni tečaj.

U Bosni i Hercegovini, koja je u dionici tranzicije, gospodarski sustav s takvim osobitostima i učinkovitosti, mora se izgrađivati istodobno s procesom privatizacije, utemeljenjem i razvitkom tržišnog gospodarstva i finansijskog tržišta. Takvo stanje i okolnosti daju veliku širinu i mogućnosti za osmišljavanje, izgradnju i utemeljenje potpuno novog odgovarajućeg učinkovitog gospodarskog sustava.

Dakle, dobra je prilika za izgradnju i utemeljenje gospodarskog sustava koji će osigurati djelatno tržišno gospodarstvo. To, u biti u, znači, sustav koji će osigurati: 1) vladavinu privatnog vlasništva, 2)

pravo zakona, 3) konkurenciju s uređenim i jasnim pravilima i 4) mogućnosti osobnog djelovanja, očitovanja i potvrde u poduzetništvu, investiranju i profesionalnom radu.

Ispišimo kako danas u svijetu, u praksi, postoje tri djelatna tržišna gospodarstva koje je ekonomska teorija prepoznala i opisala kao gospodarske sustave, modele, s njima osobitim obilježjima. To su socijalno tržišno gospodarstvo Europe, potrošačko tržišno gospodarstvo Sjedinjenih Američkih Država i administrativno vođeno tržišno gospodarstvo Kine. Naša razmišljanja i djelovanja trebaju biti ka osmišljavanju i izgradnji specifičnog našeg gospodarskog sustava kao modula europskog socijalno tržišnog gospodarstva. To znači takav sustav koji će se moći "prikačiti" europskom, ali s osobitostima koje osiguravaju gospodarski suverenitet i polučuju za nas, naše građane, najbolji probitak u korištenju naših resursa. Gospodarski protektorat nije nužna sudbina, a još manje unosna budućnost.

Naša je prosudba, a na temelju spoznaja o resursima, a posebno sadržaju našeg vlastitog "spremnika" znanosti i struke, da je moguće osmisliti i izgraditi takav gospodarski sustav; svi uvjeti postoje i ostaje naše utemeljenje i potvrda htijenja i učinkovito ostvarenje.

Gospodarska politika

Upravljanje razvitkom na svim razinama, lokalnoj, regionalnoj, državnoj, međunarodno regionalnoj, globalnoj, traži sustavni pristup i punu konzistentnost u odnosima: koncepcija, strategija, gospodarski sustav, gospodarska politika. Gospodarskoj politici, bliže kazano njezinim nositeljima, pripada donošenje odluka iz ovog područja, a time i odgovornost za gospodarski razvitak. U ovoj državi prva i temeljna zadaća je izgradnja i dogradnja sustava upravljanja razvojem, a to znači institucionalno reguliranje, zakonima i pratećim propisima, cjeline gospodarstva. U datom gospodarskom sustavu utvrđuje se gospodarska politika sa svim sredstvima, instrumentima i mjerama

upravljanja razvojem. Nositelji, a to su donositelji odluka i izvršitelji, imaju širok izbor instrumenata u "kutiji alata" s kojima se mogu i moraju znalački učinkovito koristiti. S motrišta razvitka gospodarstva bitan je odabir, utemeljenje i primjena, kreiranje i doziranje, instrumenata koji će poticati i osigurati veće korisne učinke gospodarstva. Dakle, treba otkloniti postojeće i izbjeći nove instrumente koji obeshrabuju, ograničavaju i zabranjuju. To znači, da se uz brojne temeljne i izvedene ciljeve gospodarske politike, kao cilj visokog ranga treba postaviti cilj ekonomski učinkovitog gospodarstva. Tu nema nikakvih zapreka nositeljima gospodarske politike da ugradi instrumente koji će osigurati razvojne poticaje gospodarskim subjektima.

Ostvarivanje cilja ekonomske učinkovitosti gospodarstva, kao bitnog cilja gospodarske politike, mora biti instrumentalno postavljeno, praćeno i dozirano tako da promiče kompatibilne i komplementarne ciljeve i mogućnosti. To znači da treba, na znanstveno utemeljenim istraživanjima, oblikovati model iz "kutije alata" za svih pet temeljnih skupina instrumenata gospodarske politike: monetarne, fiskalne, ekonomskih odnosa s inozemstvom, dohotka, tržišta i cijena. Naravno, izbor i upotreba alata mora potpuno uvažiti osobitosti, specifičnosti, Bosne i Hercegovine kao složene države s dvije sastavnice, Republikom Srpskom i Federacijom Bosne i Hercegovine s njezinih deset županija čiji građani pretežiti dio suvereniteta, a time svekolikih životnih potreba, ostvaruju upravo u županijama.

Upravljanje društvenim proizvodom

Društveni proizvod je dio ukupnog proizvoda koji državna zajednica može iskoristiti za ulaganja i konačnu potrošnju. Njegova veličina, odluka o udjelu svake od ovih dviju vrsta potrošnje, ali i kakvoća trošenja, su bitne, pa može se slobodno reći i odlučujuće, odrednice gospodarskog razvitka. Tu djeluju dva suprotstavljena probitka, zahtjeva: sadašnje "blagostanje" nasuprot

dugoročnom umjerenijem i ravnomjernijem ostvarenju višeg standarda društva. Stoga se mora istaknuti težina odluke o podjeli i upotrebi društvenog proizvoda. Ona mora proizaći i zasnivati se na dobro proučenim i utemeljenim političkim ciljevima i dugoročnoj gospodarskoj strategiji.

Dugoročno najdjelatniju, dinamički optimalnu, potrošnju društvenog proizvoda nužno je temeljiti na spoznajama i zahtjevima: a) treba osigurati stabilno povećavanje proizvodnje; b) stopa porasta proizvodnje je uvjetovana novim ulaganjima, ali nema funkcionalno determinističku vezu i učinak; c) svako gospodarstvo ima objektivno date granice veličine učinkovitog ulaganja.

ZAVRŠNA PRIPOMENA

Postojeći prirodni i društveni resursi koje ima i kojima se može raspolagati u Bosni i Hercegovina, su dostatni za ubrzani stabilni gospodarski razvitak visoke kakvoće. Ostvarenje njihovog iskorištenja, dakle, ovisi isključivo o subjektivnom faktoru razvoja, o upravljanju razvojem. Taj faktor je "u rukama" politike i vlasti, zakonodavne i izvršne.

Biološka potreba za vodom se očituje žeđu. Za njeno otklanjanje potrebna je voda, ali i posuda, kanta. Usporedbom s gospodarskim napretkom ljudske zajednice, države, to znači uz prirodne i društvene resurse (vodu) potrebno je osigurati i kvalitetno upravljanje gospodarskim razvitkom (posudom).

Bosna i Hercegovina ima dostatne darove prirode, prirodna dobra koja još čovjek nije uništio i ono što su ranije generacije stvorile; ima dovoljno "vode". Međutim, ona nije izgradila odgovarajući gospodarski sustav i gospodarsku politiku, a to znači kako nema kvalitetno osmišljenog, može se kazati nikakvog, sustavnog upravljanja razvitkom; nema "kante".

Nutrinu njezina, Bosne i Hercegovine, sadašnjeg stanja čini višestranački državni socijalizam, gospodarski protektorat i parlamentarna diktatura te praznina strategije gospodarskog razvitka,

gospodarskog sustava i politike. Ako su takvi sadržaji u državi, bilo kojoj ljudskoj zajednici, onda objektivno zakonomjerno ona ne može polučiti gospodarski i svekoliki napredak.

LITERATURA

- [1] Andrijić S. i dr., *Ekonomski razvoj SR Bosne i Hercegovine, Kvantitativni model i analiza, projekcija, Svjetlost, Sarajevo, 1984.*
- [2] Andrijić S., Dujsić M., Simić M., *Model vlasničke transformacije društvene imovine, Kvantitativni model, finansijski efekti, pravni pogledi, Knjiga 1-3., Ekonomski fakultet, Institut, Sarajevo, 1991.*
- [3] Andrijić S., gl. urednik, *Gospodarski sustav složene države, Društvo ekonomista „Benko Kotruljić“, Mostar, 2000.*
- [4] Bogunović A., Sharma S., *Narodno gospodarstvo, Art studio Azinović, Zagreb, 1995.*
- [5] Crkvenac M., *Ekonomska politika, Informator, Zagreb, 1997.*
- [6] *Ekonomski pregled, broj 7-8, zagreb, 2005.*
- [7] *Tranzicija gospodarstva, Zbornik radova znanstvenog skupa, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 1996.*
- [8] *Zbornik radova, broj 7., Ekonomski fakultet u Istočnom Sarajevu, 2013.*
- [9] *Statistički godišnjaci Bosne i Hercegovine*